

Mesilaste pidamise inventar, pesade laiendamine ja sülemlemise ärahoidmine, perede paljundamine

Kokkuvõte Antu Rohtla loengust Karksi-Nuia mesinike õppusel 24. mail 2008.a.,

Lektorileping PR-4-1.5-39

Mesinduspäev toimus Eesti mesindusprogrammi raames, mida toetab Euroopa Liit

Mesindusinventari võib tinglikult jagada järgmistesse rühmadesse:

- mesilaste pidamise inventar; siia kuuluvad peamiselt mesilastarud, paviljonid ja transpordivahendid;
- mesilaste hooldamise inventar, kuhu kuuluvad kärjekandekastid, konkspeitlid, taruharjad, tarulabidad, kärjepihid, mesiniku kaitseriietus, sülemikud, desinfitseerimisvahendid (leeklamp) jne.
- spetsiaalne inventar, mida vajatakse teatud spetsiaalse toodangu saamiseks (õietolm, mesilasmürk, taruvaik, vaha);
- inventar emadekasvatuseks ja toitepiima tootmiseks, ning
- inventar mee käitlemiseks.

Üheks mahukamaks ja olulisimaks mesinduses ongi mesilaste pidamise inventar, mille olulisema osa Eestimaal moodustavad tarud (mesipuud) ehk tänapäeva mõistes mesilaste tehiseluasemed. Suurem osa meie mesilasperedest inimese valmistatud tehiseluasemetes ehk **tarudes**. Termin *taru* tuleneb looduslikust mesipuust ehk tarupuust. Nii tähendab Lüganuse kandi murdes **taru** suurt õõnsat puud, aga ka lihtsalt suurt puud.

Maailmas kasutatakse mesilaste tehiseluasemete valmistamiseks väga mitmesuguseid materjale. Ajaloost on teada, et Vanas-Roomas kasutati mesilaste pidamiseks tarusid, mis olid punutud vitstest ja tihendatud saviga. Kuni XVI sajandi keskpaigani olid Eestimaal ja Liivimaal kasutusel peamiselt tarupuud ja seda meie mesinduse etappi nimetatakse metsamesinduse ajajärguks. Tarupuud märgistati peremärgiga ja võõraste tarupuude rüüstajatele langes tabamisel osaks väga ränk ja julm karistus.

Liivi sõja ajal, kui paljud metsades asuvad mesipuud rüüstati, hakati õõnsatest puudest välja saagima umbes kolme jala (jalg- vana pikkusmõõt- u. 30 cm.) pikkusi pakkusid, millest said pakktarud. Massiline üleminek pakktarudelt raamtarudele algas alles XIX sajandi lõpupoole, kui Eesti ärkamisaja tegelased hakkasid muude uuenduste ja vabadusideede kõrval propageerima ka mesinduskultuuri arendamist eeskätt raamtarude kasutuselevõtu läbi. Üheks esimeseks raamtarude propageerijaks ja kasutuselevõtjaks oli Carl Robert Jakobson.

Kuna Eesti- ja Liivimaa olid küll toona Venemaa kubermangud, kuid asusid ajalooliselt Euroopa (peamiselt saksa) kultuuriruumis, võeti ka mesinduse arendamisel eeskujult peamiselt Saksa mesinikelt. Tihedad sidemed olid säilinud ka saksa soost mõisnike perekondadel oma kodumaal asuvate sugulastega ja nii toodigi esimesed raamtarud Eestisse peamiselt Saksamaalt. Üheks enamlevinumaks taruks oli toona Gerstungi taru, mille raamimõõt (400x250 mm) on säilinud Eesti taru raami sisemise mõõduna tänapäevani.

Raamtarud jagatakse raami mõõdu ja selle asetuse järgi peamiselt kolme suuremasse rühma. Esiteks on madalaraamilised tarud., kuhu võib arvata Dadant –Blatti taru, Langstroth-Roothi taru ja ka Eesti taru. Madalaraamiliste tarude eripäraks on see, et nende raamide kõrgus on väiksem raamide laiuusest.

Teiseks on veel tänapäevalgi kasutusel mõnedes Ida-Euroopa maades kõrge raamiga tarud. Need on sellised tarud, mille raami kõrgus on suurem, kui selle laius. Eestis kasutusel olnud sellistest tarudest võiks nimetada Levitski taru ja 1907. aastal Viljandi Mesilastepidajate Seltsi poolt väljatöötatud ja kasutuselevõetud Viljandi taru. Viljandi taru konstrueerimisel võeti aluseks juba Eestimaal tuntud Gerstungi taru, kuid mille raam pöörati püstiasendisse. Langstroth – taru suurem levik aga algas peale teist iseseisvusaega, mil Soome ettevõtjad paiskasid Eesti turule suurtes kogustes vahtpolüstiroolist valmistatud kergeid, mugavaid ja soojapidavaid Langstroth tarusid.

Lühikest aega ja vähesel määral on Eestis katsetatud ka Farrar- süsteemi tarudega, kuid erilist poolehoidu ei ole viimased mesinike hulgas leidnud.

Peale nimetatud tarutüüpide on esimesel Eesti iseseisvusajal kasutatud mõnedes maakohtades, eriti Lõuna-Eestis ka ruudukujulise raamiga tarusid, mille raami laius ja kõrgus on võrdsed.

Peale Eesti iseseisvumist ja rahvusliku identiteedi kinnitamise vajadusest lähtudes jätkati mesindusringkondades Eestile sobiva tarutüübi otsinguid. Maailmas on praegu teada üle 600 erineva tarutüübi ja variandi. Mesinike endi poolt tehtud täiustused ja erinevate tarutüüpide parandused veel peale selle. See näitab mesinike tahet mesilaste elutingimusi parandada ja soovi saada suuremaid meesaake.

Viljandi mesilastepidajate edu kihutas tagant ka teiste mesindusseltside aktiivsemaid liikmeid, mille tagajärjel sündiski Tartu taru. Tartu taru loomisel võeti aluseks samuti raam, sisemiste mõõtmetega 400x250 mm (seesama Gerstungi raam, mis nüüd taas pöörati rõhtasendisse). Tartu taru pesaruum mahutas 12 eespoolnimetatud mõõtmetega pesaraami. Taru pesaruumil oli kolm soojustusega (toppega) seinat, kahepoolse kaldega katus, suur otsaluuk, klaasist aken (vahelaud) ja sahtelpõhi.

1927. aastal moodustati komisjon, kuhu kuulusid tolle aja tuntumad mesindustegelased ja teadlased nagu A.Mätlik; J.Hio; M.Reinik; K.Mäekala; H.Treufeldt; P.Liebus ja H.Kõrgessaar. Loetletud komisjoniliikmete töö ja laialdase arutelude tulemusena jõuti 1929. aastal kokkuleppele, selles, milline peaks olema Eesti Taru.

Eesti taru loomisel võeti aluseks toona juba väga laialt levinud Tartu taru raam (400x250 mm). Tartu tarul jäeti ära üks toppega otsasein, suur otsaluuk ja klaasiga vahelaud. Kadus ka sahtelpõhi. Eesti taru pesaruum mahutas 16 pesaraami ja tarul oli ette nähtud kasutada pooleraamilist magasinist. Kuna paljud mesinikud pooldasid täisraamilise magasinist kasutamist, siis taru konstruktsioon võimaldas ka seda.

Juba üsna pea selgus, et 16 raami mahutav pesaruum ei rahulda enam mesinike vajadusi ja asuti otsima uusi lahendusi. Okupatsioonide ajal ka need otsingud soikusid ja algasid taas peale Aiandus- ja Mesindusseltside taasloomist. Nii töötati Tartu Aianduse – ja Mesinduse Seltsi entusiastide ja kõrgkoolide teadlaste osavõtul välja uus Eesti taru mudel, mida esmakordselt demonstreeriti juba 1959. aastal. Selle taru pesaruum mahutas 22 raami, oli valmistatud kahe lennuava (ees 300 mm pikkune põhilennuava ja taru tagaküljel 100-120 mm laiune varulennuava) Tarul oli kolm vahelauda, millest üks ulatus põhjani ja oli kasutatav ka vaheseinana. Laekattelauad olid asendatud raamide vaheliistudega. Tarule sai peale asetada pooleraamist magasinist. Toppega oli varustatud taru ees- ja tagasein. Otsaluuke, nii suuri kui ka väikesi ei olnud.

Seda taru demonstreeriti laiemale avalikkusele 1963 aasta Tartu Aianduse- ja Mesinduse Seltsi sügisnäitusel. Kuna kirjeldatud tarutüüp leidis ka Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi heakskiidu ja tunnustuse, hakati seda ainukesena tarutüübina tööstuslikult

tootma, mistõttu sai üsna lühikese ajaga Eestis valdavaks tarutüübiks, ning on seda tänapäevani.

Kuna sissetoodud mesilasrassid olid kiire ja jõulise arenguga oli vajadus mahukate tarude järele suur, kuid ametlikult ei olnud lubatud kasutada teisi tarutüüpe. Vaatamata sellele hakkasid isemõtlevad mesinikud isekeskis arutlema korpustarude kasutuselevõtu ja tootmise üle. Korpustarude levikut on soodustanud ka Soomes toodetud vahtpolüstiroolist tarude sissetoomine.

Väga oluline on ka materjal, millest tarud on valmistatud. Kui lähtuda mesilaste vajadusest ja eelistustest, siis meie aladel on vastus ühene- siin Läänemere metsarikastes piirkondades valis mesilane endale eluasemeks **puu**. Loomulikult ei tähenda see seda, et muid materjale tarude ehitamiseks kasutada ei tohi. Kindlasti tohib, kuid siinjuures tuleb silmas pidada kasutatavate materjalide sobivust mesindusinventari valmistamiseks.

Elu on näidanud, et vahtpolüstirool on sobilik materjal tarukorpuste valmistamiseks; ta on kerge, hea soojapidavusega ja hinnalt vastuvõetav. Kuid samal ajal on see kergesti kahjustatav nii lindude, kui ka näriliste poolt. Samuti on vahtplastist valmistatud tarukorpused tundlikud löökide ja põrutuste ning muude mehhaaniliste vigastuste suhtes. Tarude valmistamiseks on kasutatud ka pressitud puitkiudplaati (tuntud rahvasuus põrandapapi või ka soome papi nime all). Oluline roll on ka toppeks kasutataval materjalil. Taru tope peab olema soojapidav, kerge ja ei tohi imada endasse niiskust. Kui varem kasutati tarude toppeks hõövlilaaste, sammalt, linaluid ja õleheksleid, siis nüüd on üle mindud ka sünteetilistele isolatsioonimaterjalidele. Selleks kasutatakse viimasel ajal kõige sagedamini mitmesuguseid sünteetilisi villasid või vahtplaste.

Kivivilla kasutamisel võime kindlad olla selles, et sinna ei lähe sipelgad meelsasti pesitsema. Kuid vahtplastide kasutamisel on sipelgate oht täiesti olemas. Kui sipelgad on ennast asutanud elama taru toppesse, on nendest väga raske lahti saada. Järelikul on soovitatav kasutada tarude soojustamiseks selliseid materjale, mis ei ole sipelgatele eriti vastuvõetavad. Ka vahtplastmasside puhul on võimalik sipelgad tarust eemal hoida, kui soojustusmaterjalile lisada näiteks musta kummitolmu – see ei näi sipelgatele meeldivat.

Sülemlemine on mesilasperede loomulik paljunemisviis. Selle vastu võitlemine või katsed sellest hoidumiseks on põhimõtteliselt teatud mõttes vägivald mesilaspere kallal. Erineva intensiivsusega väljenduv sülemlemistung on kõigepealt pärilik. Peale pärilikkuse mõjutavad mesilasperede paljunemistungi veel korjemaa rikkus (viletsamatel korjealadel kipuvad pered rohkem sülemlема) ja ka mesilasperede tihedus ruutkilomeetril. Üldiselt peab silmas pidama seda, et karmides looduslikes tingimustes väljakujunenud mesilasrassid on sülemlemise suhtes kainemad (annavad vähem sülemeid) ja soodsamates looduslikes tingimustes välja kujunenud rassid kalduvad kergemini sülemlема ja võivad seda suve jooksul teha mitu korda.

Sülemlemise ärahoidmiseks on mitmeid võtteid ja meetodeid, mille efektiivsus on väga erinev. Perede pesaruumi õigeaegne laiendamine annab väga häid tulemusi. Kõige enamlevinud viis on kärjepõhjade asetamine haudmeraamide vahele. Paraku ei hoia see alati sülemlemist ära, vaid lükkab seda ainult edasi. Peale selle avaldab mesilaste pesa selline lõhkumine negatiivset mõju pere bioloogilisele tasakaalule ja pesa bioloogilisele terviklikkusele.

Väga levinud võttena on kasutusel ka juba mesilaste poolt ehitatud emakuppude hävitamine. Ka see võtte ei anna loodetud tulemusi, sest juba sülemlemismeeleolus pere taastab hävitatud emakupud mõne päeva jooksul ja sülemlема ikkagi.

Kui peres on juba tekkinud sülemlemismeeleolu, on otstarbekam seda ära kasutada, sest kõigile mesinikele on teada sülemi suur töövõime nii kärgede ehitamisel, kui ka saagi kogumisel. Hoopis vähem aga teatakse seda, et kui sülemnenud peres hakkab munema noor ema, on selle pere töövõime ligi 4 korda suurem, kui peredel, kus loomupärast emade uuenemist ei toimunud. Kui see langeb kokku ka rikkaliku korjega loodusest, võib saada korraliku meesaagi.

Mesilasperede paljundamiseks saab ära kasutada tekkinud sülemlemismeeleolu. Kui peres on juba tekkinud sülemlemismeeleolu ning kui pesas on juba emakupud, kuhu on munetud, tuleb perest eemaldada vana ema. Vana ema paigutatakse korpustarudes 2-3 haudmeraami ja 5-6 ülesehitatud kärjega eraldi korpuse, vanasse pessa jäetakse üks enamarenenud emakupp, pesakorpus kaetakse emaalaldusvõreaga, selle peale asetatakse korpus mõnede ülesehitatud kärgedega ja kärjepõhjadega, selle peale omakorda emaalaldusvõre ja kolmanda korpuse vana emaga korpus.

Kui alumise korpuse lennuavast hakkavad sisenema töomesilased õietolmuga, on see märgiks, et all on koorunud noor ema ning on alanud haudme kasvatamine. Nüüd tuleb vahele asetada veel üks tühi korpus (soovitavalt I ja II korpuse vahele), et ära kasutada ema vahetusest tekkinud suurt tööindu. Vaheleasetatav korpus võib olla täidetud 2/3 ulatuses kärjepõhjaga. Kaks ema töötavad ühes tarus kuni meevõtmiseni ja pesade koondamiseni. Sügisel võib vastavalt vajadusele kas säilitada mõlemad mesilasemad ja – pered või ühendada pered kokku.

Lamavtarude puhul on tehnoloogia põhimõtteliselt sama. Vana ema koos 2-3 raami haudmega tõstetakse taru taskuossa bioloogilise vahelaua taha, sinna lisatakse veel 2-3 värskelt ülesehitatud kärge, pesast likvideeritakse kõik emakupud peale ühe ning kõik kulgeb loomulikku rada mööda. Kui noor ema on munema hakanud, tuleb raame juurde anda või asetada peale magasin. Siinjuures tuleb silmas pidada seda, et magasin tuleb pesast eraldada emaalaldusvõreaga, või kasutada magasinis sügavamate kannudega kärgi, vastasel juhul on noor ema väga kiire minema just magasinini ja alustama seal munemist. Mõne mesilasrassi korral saab hakkama ka ilma emalahutusvõre, sest ema ei lähe pesast kaugemale munema.